



Nigel Barley

Egy zöldfülű antropológus kalandjai

Feljegyzések a sárkunyhóból

Egy önironikus kameruni terepkutató

A kulturális antropológiát a nyugati egyetemi-főiskolai világ java részén alaptudományként kezelik. Éppúgy, mint a régészetet, amely olykor társtudománya ugyanazon tanszéken, vagy a szociológiát, amely adatgyűjtésben társa, szemléletmódban rokona, de amelynél kevésbé mereven várják el az oktatók, hogy a diákok tényleges társadalmi terepen, külföldön, egy ismeretlen kultúrában kezdjék el megismerni a való világot.

Magyarországon mindez már egyre közelítőbb mértékben hasonlóképpen van, leszámítva azt, hogy egy afrikanistát inkább a történelem vagy a politikatudomány szakokon képeznek, esetleg olyan bölcsészeti területen, ahol Afrikába utazni talán titkoltvágyott kaland, esetleg kemény munka, de csupán ritkán egy kutatási pálya kezdete.

Nigel Barley, mint Cambridge-ben és Oxfordban képzett szakférfi, immáron megkezdte egyetemi oktatói éveit, mire lehetősége nyílt arra, hogy kutatási terepet válasszon magának. Enélkül ugyanis csupán leckeelolvasónak érezhette magát kollégái között, akik a legkevesebbre sem becsülik a tudortársak bölcsességét, ha nincs mögöttük egy rendes terepkutatás. Hónapokévek telnek el ezután, mire kiválaszthatja, szponzorokkal meg-

támogatja, oltásokkal és engedélyekkel körülbástyázhatja afrikai kutatását, melyet egy kameruni nép, a *doajók* körében végezhető szokás- és hiedelem-gyűjtés lenne hivatott kiteljesíteni.

Barley a korrekt brit esszéíró hagyomány birtokában a legkevésbé sem hagyja rejtve, mennyi ostobaság, kötozködés, kétely, kritika, okostojás-vélemény, vállveregető jótanács és lekezelő bölcselem veheti körül a kezdő kutató ama kíváncsiságát, amely a véletlenek és kényszerek szorításában már koránt sem oly emelkedett, mint az egyetemi évek alatt, más kutatók művei vagy egyetemi előadásai ismeretében és követésük közben tűnhetne. A humor, irónia, kötozködés, élcek sora, packázás és pikirtkedés megannyi árnyalata végigvonul a művön, melyekkel csöppet sem kíméli a tudományos környezetet, az egyetemi kollégák vagy a csupa jószándék tanácsadók körét sem. Szinte az első soroktól érezkelhető már, hogy a szaktudományi mércével mért „kutatás” nem is egy körben alig több, mint elviselése a teljesíthetetlen normának, kötelességszerű követése az elődök előírta utaknak, s utóbb annak is, hogy miként illik és kell viselkednie annak, aki „a terepen járt...!”. Ámbátor, aki végre a terepre merészkedett, ennek a frászos helyzetnek ott annyiszor kell érdemben megfelelnie, saját kárán tanulnia, váratlan és képtelen helyzeteket megoldania, hogy jószerivel el is felejtí már, mivel nehezítették jószándékú kollégái a kutatás kezdeteit, mivel járultak hozzá

a lehetetlen teljesítésének görcséhez, s mit várnak el majdan, ha ép bőrrel megússza a kiruccanást. Barley műve ebből a tónusból kellően sokat tartalmaz, szinte az első lapoktól önironikus, és szinte a legvégéig kritikus is, vagyis oszt jobbra-balra mindazoknak, akik úgy tesznek, mintha ez a terepkutatás afféle kiruccanás, turista-kaland vagy jutalomutazás volna. Majdhogynem kalandregényes, amit közread, de szinte több mint tudomány, amit mögötte felsorakoztat. „Több mint tudomány” alatt persze azt értve: amit tudományosan is lehet méricskélteni, azt a szerző nemcsak megtapasztalja, de közli, értékeli, mérleget is, ellát mellesleg kételyeivel, megosztja velünk gondjait, tépelődéseit, nyűgeit és sirlalmait – mindezek révén nemcsak résztvevő olvasójává, hanem kvázi aktív kritikusává is tesz valamely olyasfajta szakmunkának, amit száz könyvbarátról ketten sem vennének kezükbe, nem érdeklődve Afrika, sem Kamerun, sem a doajók, sem a hegyi doajók hitvilága iránt. Így azonban a kötet könyvsiker lett, a szerző pedig – mint tudományos gézengúz – keltezőképpen népszerű és korszakosan divatos...

Afrikáról lévén szó, érezzük érintettségünket. Tudományos műről szólva pedig centizgetni kéne a gyarapított ismeretek hosszát és minőségét... Barley azonban fölment bennünket: humora, szókimondó őszintesége, érintettségének megannyi jele úgy távolodik el az „objektív tudás” tartományától, ahogyan közeledik a terepkutatás helyszínéhez. Pártatlan tárgyilagosságát nem is óhajtja fenntartani, még a látszatnak sem kíván megfelelni – erősebben szólva, mint „közönséges halandó”, mint érdeklődő Ember nyilatkozik meg, esendőségével, botlásaival, cseleivel, kiszolgáltatottságával, kompromisszumos megoldásaival, a „tények” mögött a „lények” természetére fókuszált figyelmével, helyenként rabul ejtően „szubjektívan”, avagy, másként nevezve: bennfentes kibic-ként, aki egyhamar rájött, hogy megtévesztés az egész, neki itt nem rangos kutatónak kell mutatkoznia, hanem alkalmazkodni hajlamos, láthatatlanná válni is képes fajankóként, aki örülhet, ha megtűrik a falu szélére eszkábált sárkunyhójában, ahol a természetes, egerek és még számos e-betűs lények alig kímélik étkezésüket, ruházatát, naplójegyzeteit, dohány- vagy cigarettatartalmukat, s lényegében föl kell számolnia a vágyott magányt, szuverén létét és független megfigyelői státuszt is, amelyet mint szakmai fenyvert volna maga elé, ha tehetné. De mert az efféle „társadalmonkívvüliség”, „objektív nézőpont” és öncélú intimitás nem igazán szokványos sem a doajók, sem más népek körében, mindeme vívmányoktól célszerűen és könnyedén megszabadítja kutatási környezete, a „terep” élővilága, embertömege és ennek mentális szférája. Mintha mindez (közben is, utólag is) csupán arra szolgálna, hogy bizonyítsa vele, mennyire képtelen magatartás az élet sokszínűségét a romantikus pátosz vagy az „autentikusnak” és „érintetlenül természetinek” szóló hódolat nevében megfogalmazni, s mennyire semmit sem ér ez ott, ahol a lét feltételei nem a szakember laboratóriumának aranykulcsát biztosítják, hanem csupán a minimális túlélés esélyét. E kétség-telenül „szubjektív” állapot ugyanakkor nemcsak körülményeket, hanem eredményeket is jelent. Amit eddig nem tudunk a doajók szokásairól, hitéről, viselkedésmódjairól, normáiról, esőcsináló

varázslóiról, házassági ceremóniáiról, életfeltételeiről, azt megkaphatjuk az izgalomtól sem mentes, iróniával és öniróniával is fűszerezett kvázi-naplóból. Barley munkája ekként tankönyv is: mit ne (úgy) csináljunk, ahogy tanultuk Bronislaw Malinowskitól vagy Claude Lévi-Strausztól, az indiánkutatóktól vagy Margaret Mead-től..., s mit tegyünk másképp, ha oda kerülnénk, hogy valamely kultúra relatív teljessége úgy érdekel bennünket, hogy méltó létünk méltatlan áldozását sem tekintjük közben veszélyesnek.

Persze, az eredmény mégsem oly sok, mint tetszenék... Afrika néhány ezer népéből-nyelvéből-szokásából egyet vagy párat megismerni talán még nem oly kies teljesítmény... – miért van hát oda a világ a sok közül egyet fölmutatni képes kutatói munkától, monográfiától, avagy kutatási naplótól...?

Barley könyve több egyszerű terepkutatási monográfiánál. Elsőként azért, mert aki Afrikát egyáltalán szeme előtt tartja, annak minden, ami afrikai, többlet-értékkel bír. Azután azért, mert egy mások által nem kutatott-ismertetett terepről számol be, így nóvumként kezelendő akkor is, ha még sok más ismeretlen van is e sokszínű földrészben, vagy ha más ismeretlenekről már mások is leírtak ezt-azt. Azután azért is, mert egy jóérzékű antropológushoz méltó mennyiségben ismert „tényszerű”, ám vitathatóságával kiegészített „adatot”, szinte csatolva ennek érvényességét, különböző szempontú-szemléletmódú felfogását is (láthatjuk a bennszülött, a misszionárius, a hivatalnok, a kutató, a pályatárs szemével egyaránt ugyanazokat a dolgokat..., s ez ritkaság!). Nyomon követhetjük a doajók rítusait, életmódját, szabályos vagy ad hoc változó viselkedésmódját, reakcióit, önzéseiket és szívességüket, kiszámíthatatlanságukat és megbízhatóságukat, irigységeiket és okvetetlenkedéseiket, még önzellenségüket és haszonlesés nélküli gesztusaikat is – ekként meg szinte magunkra ismerhetünk, az Emberre, az esendőre, a botladozóra, a méltóképpen büszkére s a méltatlanul elesettre, röviden: a létezőre. De mert ők, mint „megfigyelték”, nem kívánnak ahhoz alkalmazkodni, hogyan kell viselkednie a kívülálló által „méricskéltnék” és „objektívan megragadottnak”, csak épp annyit tesznek, amennyit kedvük vagy érdekeik diktálnak, mitől is életteliak lesznek, szinte regényesen megírhatók (s nem tudományoskodva „le”írhatók). Barley pedig, aki a szövetszerű és ismeretközli megjelenítés korabeli (értsd: 1980-as évekbeli) normáit részben követi is, de nem majmolja a lingvisztikai kontextusokba ágyazott jelentéstulajdonítás hókuszpokuszeit, épp attól tud izgalmasan objektív lenni, hogy saját személye, mint esendő és tétova, képes és képtelen, ügyes és felkészült, de egyben szerepcserére és az ismeretlen Másik nézőpontjának átvételére is alkalmas lény, éppen ezáltal lesz az „objektívna” is objektívabb. Belátja, hogy az idegen kultúra szereplője számára ő csupán hasznavehetetlen és ártalmatlan vendég, kelekótya látogató, aki ugyan nem turista a szó terepijából kikukucs-káló mivoltában, de egyéb haszna alig van, mint hogy pálinkát vesz a Főnöknek vagy befizet egy esküvői szertartáskor némi részeseledést az illedelem kedvéért... Ezért pedig mégcsak azt sem kéri, hogy „úgy igazándiból befogadják”, vagy ne tekintsek

„nevelhetetlen” gyerekek, aki nem érti meg, hogy a rangosakkal meg kell elégednie, ugyanis „a túlzott érintkezés a köznép-pel csorbítja a tekintélyét”, s nemcsak az övét, hanem helybéli pártolói, sőt szolgálatába fogadott segítője tekintélyét is. Barley szövegéből nyilván kiszól a tapasztalat: a *megismerési folyamat* a *lényeges* ebben a szakmában, nem pedig a pusztán adatok, mert ez utóbbiak az előbbi függvényei, merthogy a terep lakói, vagyis kutatási partnerei éppoly komolyan megválogatják, miről és miért, hogyan és mennyit beszélnek el neki, mibe avatják be, vagy miben vezetik felre és tesztelik hiszékenységét mindenfajta módon, hogy abból önmagáról és saját kultúrájáról is épp annyit tud meg, mint a doajókérő...

Barley segítője, aki egyúttal tolmácsa, kapcsolatszervezője, szakácsa és portása is, éppoly fontos „szerzője” a tudós műnek, mint a kutató maga... Segítői, akik nemegyszer járatosabbak a helyi kérdésekben, mint a síksági származású (ezért hát szinte éppúgy „idegen”) Matthieu, megalkotott véleményeik, beállítódásai, reflexív működésmódjuk egész kelléktárával megajándékozzák, de egyúttal félre is vezetik, kipróbálják, lebeszélnek és rábeszélnek némely tapasztalatra vagy felfogásmódra, kételkednek és cikiznek, fölkeszítenek és lekezelvek – mikor mire van épp szükség... Ezzel szinte alkotótársakká válnak, olyan interpretátorra, aki tudja már, mit gondolnak róla, tudja azt is, mit nem jó, ha gondolnak, s azt is, mi lenne jobb ennél... Mindannyian részesei tehát a valóságnak, de nemcsak mint cselekvők, hanem mint válaszadók is, akik épp ennek révén gyarapítják a kérdéseket, az antropológus legfőbb fegyvertárát. Tudatosítják benne, hogy láthat bár jelenségeket így meg úgy, de éppen úgy, ahogy az asszonyok, nők, gyerekek látják, szinte soha nem fog tudni látni, s ezért róluk bármit is leír, az inkább saját stílárús készletére van utalva, mintsem a „tényigazságokra”. A férfiak persze más lények, de az ő igazságai is korlátosak...

Az „igazságok” azok, amelyekkel Barley talán a legkíméletlenebbül bánik. Egyik leírásában szereplő misszionáriusok, akik rendszerint belefásulnak a reménytelen munkába és világnézeti depresszióban tocsognak a világ bármely kutatási terepén, itt épp a legsegítőbb és legrealistább tolmácsok a doajók kultúrája és a britek között. Mint Fehér Ember, gondolhat, mondhat, írhat bármit, a bennszülöttek sosem fognak tudni és akarni úgy viselkedni, mint a „hitelességet” vadászó, autentikus létmódot kereső kutatónak tennék – de a maguk módján ennél még őszintébbek is, cseleesebbek is, hiszen hozzászórtak a Fehérek trükkjeihez, amelyek sosem lehetséges segítséget, de annál több bizonytalanságot tükröznek. Meglepődni sem érdemes, ha az alkoholos palackokhoz hasonló helyzetben érzik magukat, „amiket lélekkel kell feltölteni. Amikor meghalnak, és eltemetik őket, az olyan, mint amikor az ember visszaküldi az üres üveget a gyárnak” (49. old.). De épp ezzel a közvetett, mégis gyakorlatias képzetel azt a kutatói felfogásmódot szolgálják meg, amely a funkcionális vagy szervezeti kérdéseket (lásd a szociálintropológia nézőpontját) a tényleges, a reflexív, a válaszadó kultúrát teljes mivoltában kezelő vagy megismerni próbáló törekvést erősíti, nem pedig

a kevés tény birtokában is „eredményes” kutatói magatartást. Ahogyan arra Clifford Geertz, a szimbolikus és interpretatív antropológia egyik atyamestere figyelmeztet: semmi okuk nincs arra, hogy megismertessenek valami alapvetően sérülékeny tüneményrel, amelyről nem gondolható, hogy békében hagyják a kutatók, amikor már megismerték és ismereteiket hazaszállították a tudományos piacra, árucikké tenni azt...

Aki merev tudományosságot vár Barley könyvétől, az nemcsak csalódnia fog, de sziszegni, sisteregni is. De akit a létező, a válaszadó és visszakérdező Afrika érdekel, az a kötet 25 évvel ezelőtti keletkezését sem tekinti majd „elavult” tudás közvetítésének, s mai újrakiadását (első magyar fordítását, Varró Zsuzsa munkáját) sem tekinti majd másnak, mint a kortárs antropológiai gondolkodás egy időtálló opuszának, lelkes figyelemre érdemes megjelenítésének. Ennél többet pedig egy kulturális antropológiai műnek nemigen kell vállalnia... A Guineai-öböl közelében, Doajóféldön sem, s Oxfordban sem. Magyarországon pedig még kevésbé, ahol megjelenésével egy időben azonnal egyetemi tantárgykiegészítővé, kötelező irodalomává lett.

A Typotex kiadó a „Szokatlan szempontok” sorozatban tette közzé Barley művét. Csupán bízni lehet abban, hogy az életvalóság közelében tett kalandozások nemsokára már egyáltalán nem lesznek olyan valóban szokatlanok, de lesznek annál inkább a belátásokat gazdagító, tanító és felbízató szempontok... – ennél többet talán maga Barley sem kívánhatna. ☀

A. Gergely András

215 oldal, 2500 Ft

Typotex Kiadó, Budapest, 2006